

Nagy Boldizsár

*A magyar menekültjog és menekültügy a rendszerváltozástól
az Európai Unióba lépésig*

Erkölcsei, politikai-filozófiai és jogi vizsgálódások

A PhD értekezés tézisei

Budapest, 2011. november

Témavezető: Dr. Kardos Gábor egyetemi tanár

Nemzetközi Jogi Tanszék

ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Tartalom

I. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása.....	4
II. Az elvégzett vizsgálatok, elemzések rövid leírása, a feldolgozás módszerei	5
III. A tudományos eredmények rövid összefoglalása, azok hasznosítása, illetve a hasznosítás lehetőségei	10
A) Az eredmények rövid összefoglalása	10
B) A hasznosítás lehetőségei.....	17
IV. A munka – szélesebb értelemben vett – témaköréből készült publikációk jegyzéke	18

I. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása

Az értekezés szerzője két feladatot tűzött maga elé:

1. Alkot egy konzisztens rendszert arra vonatkozóan, hogy miképpen lehet érvelni a menekülteknek nyújtandó védelem mellett.

2. Megvizsgálja, hogy ezek az érvek megjelentek-e abban az időszakban, amikor a magyar menekültügy és menekültjog már létezett, de még nem volt formálisan az Európai Unió joga alá rendelt, tehát a nemzeti döntéshozatal, a hazai politikai és társadalmi folyamatok és diskurzus határozta meg a menekültekkel való bánásmódot és a rájuk vonatkozó jog tartalmát.

Mindkét feladat járatlan utakra vezetett (ha lehet út, ami járatlan...).

Az etikai és politikai filozófiai kérdéskör kapcsán az állapítható meg, hogy a nemzetközi menekültügyi irodalom nem bővelkedik a menekültvédelem lehetséges indokait módszeresen áttekintő közleményekben,¹ az amúgy is szűkös magyar szakirodalom pedig teljesen nélkülözi ezt a megközelítést.²

A magyar menekültügy és menekültjog történetének néhány kommentátora van csupán, s arra a fajta diskurzuselemzésre, amelyet ez az értekezés végigvisz a jogi irodalmon belül, egyetlen példát ismerek.³

Mindez arra vezetett, hogy az értekezés nem követhetett egy bevált, a tudományos kánonban elfogadott struktúrát, nem igazodhatott a szakirodalomban

¹ Az etikai és politikai-filozófiai kérdéseket taglaló legfontosabb létező művek:

Boswell, Christina (2005): *The Ethics of Refugee Policy*. Ashgate, Aldershot

Gibney, Matthew J. (2004): *The Ethics and Politics of Asylum: Liberal Democracy and the Response to Refugees*. Cambridge University Press, Cambridge, UK

Plaut, Gunther W. (1995): *Asylum A Moral Dilemma*. York Lane Press, Toronto

² A reguláris migráció kapcsán felmerültek morális megfontolások, ismét csak egy szűk kör tollából: Nagy Boldizsár: Lehet-e morális a migrációs politika? *Liget*, 2/1997. 3–11. p.; Tóth Judit: Lehet-e normatív a migrációs politika? In: Hárs Ágnes – Tóth Judit (szerk.): *Változó migráció – változó környezet*. MTA Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2010, 193–219. old.

³ Tóth Judit (1998): A menedékjogi törvény hányattatása. In: Sik Endre, Tóth Judit (szerk.): *Idegenek Magyarországon*. Az MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve 1997, Budapest, 57–73. old.

kikristályosodott minták valamelyikéhez, hanem az vált feladatává, hogy sokféle tudományágnak a migráció elméletére és gyakorlatára vonatkozó megfigyeléseiből és a hazai menekültügy és menekültjog kommentárjaiból hozzon létre egy szuverén dolgot.

II. Az elvégzett vizsgálatok, elemzések rövid leírása, a feldolgozás módszerei

Az értekezés két nagy témakört ölel fel, a menekültek védelme mellett szóló érvek rendszerének elméleti kidolgozását, és az elméleti úton kialakított érvrendszer alkalmazását a magyar menekültügy és a magyar menekültjog történetére a rendszerváltozás kezdetétől az Európai Unióhoz csatlakozásig.

Az első témakört kibontó két fejezet (az értekezés II. része) az elméleti alapvetés. Egy nagy kérdés foglalkoztatja: milyen érvelési utakat lehet találni a jog előtt vagy a jog mögötti világban, amelyek eredője az, hogy a menekülteket védeni kell. A normatív választ keresi, azaz azokat az érveket, amelyeket elfogadva a beszélő, a cselekvő, a morális és/vagy a politikai aktor az ország területén felbukkanó vagy azon kívül a joghatósága alá kerülő menekült kérésére, hogy nyerjen oltalmat, pozitív választ ad, elismeri a menekülő védelemre jogosultságát. A normatív követelmények a Sollen világában léteznek. Morálfilozófiaiak, jogpolitikaiak. Az elemzés deduktív: célként tűzi a menekült védelme mellett szóló érvek megtalálását, és ehhez a célhoz rendel etikai, politikaelméleti, jogbölcseleti, olykor közgazdasági és szociológiai eszközöket.

Az elméleti rész első egysége, az 1. fejezet abból indul ki, hogy a menekült mivoltot a szabad költözés tilalma hozza létre. Ha bárki szabadon elköltözhetne az üldözéssel fenyegető országból egy másikba, ahol életét és szabadságát nem fenyegeti veszély, emberi és polgári jogait nem csorbítják lényegesen (és nem kellene attól félnie, hogy kiutasítják, hazaküldik), akkor nem lennének a szó mai jogi értelmében vett menekültek.⁴ Nem lenne szükség arra, hogy a védelem nyújtására

⁴ Azt fel sem merem tétélezni, hogy maga az üldözés veszélye szűnne meg... Természetesen a

képes országba belépéshez és az ottmaradáshoz a menekültnek kivételes jogállásért (menekült státuszért) kelljen folyamodnia, azt kelljen kérnie, hogy mentsék fel a belépésre és a bevándorlásra egyébként irányadó szabályok alól, a világ olyan lenne, mint az I. világháború előtt volt (ha adódtak is kivételek). A 1. fejezet ezt a kérdést vizsgálja részletesen: mi lenne a gazdasági, kulturális, biztonsági következménye annak, ha a szabad költözés joga (amelyből csak a személyükben közvetlen és súlyos veszélyt jelentő személyek lennének kizárhatóak, az EU polgárainak helyzetéhez hasonlóan) mindenkit megilletne? Arra a következtetésre jut a migrációelméleti, kultúrantropológiai és gazdasági szakirodalom felhasználásával, valamint egyfelől a kommunitárius érvek másfelől a szabad költözés melletti univerzalisztikus és egyéb, a kommunitárius álláspontokat cáfoló bizonyítékok szembeállításával, hogy a szabad költözés joga értelmesen kitűzhető cél lenne. A fejezet elismeri, hogy a szabad költözés rendszerén belül is fenntarthatóak lennének korlátok (például ha nagyszámú bevándorló célja lenne a fogadó társadalom kultúrájának szándékos felszámolása), de bemutatja, hogy a felemás módon bezáruló társadalmak (amelyek az országok egy csoportjának polgárait „veszélytelennek” és a szabad költözésre feljogosíthatónak tekintik, más országok polgárait azonban fenyegetőnek bélyegzik) érvei rendszerint gazdasági, migrációelméleti vagy kultúrantropológiai érvekkel megcáfolhatóak. Természetesen az észérv elfogadásától az érzelmi váltásig hosszú út vezet(ne), azt azonban ez az értekezés már nem járhatja végig, azaz nem válaszolhat arra, hogy az elméletileg logikusnak elfogadott lépések megtételétől miért hőkölnek vissza az érintettek.

Az elmélettel foglalkozó II. rész második fele, a 2. fejezet éppen ezért abból a tényből indul ki, hogy a XXI. század elején az alaphelyzet a vándorlás szabályozottsága (tulajdonképpen: tiltottsága, hiszen a vízum vagy a vízummentességi szerződés mindig kivétel a belépési tilalom alól), s csak az EU és néhány más régió valósítja meg részben vagy egészben a szabad költözés eszméjét, adja meg a polgárainak a szabad

menekültek védelmének leghatékonyabb eszköze a menekülés okainak kiirtása lenne, de az nem tárgya ennek az értekezésnek.

költözés (valójában még ma is korlátok közé szorított) jogát. Ha az otthonában üldözéssel fenyegetett menekült nem tud egyszerű bevándorlóként, migránsként biztonságba jutni, mert nem képes az ehhez szükséges feltételeket (útlevél, vízum, a huzamos tartózkodás anyagi, egészségügyi és egyéb követelményei) előteremteni, akkor bebocsáttatása és maradásának engedélyezése csak azon alapulhat, hogy a határátlépés és a tartózkodás szabályai alól felmentést kap.

Meg kell indokolni, hogy ő miért más, mint az egyszerű vándorok, s azt is, miért éppen annak a társadalomnak a feladata a védelem nyújtása, amelyhez folyamodott.

A menekültügyi szakirodalom legnagyobb része adottnak veszi a menekültek védelmének a kötelezettségét, legalább a non-refoulement (a visszaküldés tilalma) erejéig. Ez az értekezés azonban messzebb megy, és a jog előtti (mögötti) tartományt pásztázza. Miért szükséges, hogy legyen a menekült védő szabály, mivel indokolhatjuk egy amúgy zárt társadalomban a menekülteket a bevándorlási korlátok alól felmentő kivételt? Ezzel egy sorban az is kérdés – a jogtól a társadalmi valósághoz lépve –, hogy a valóságban érvényesül-e a jog (és a jog mögött álló eszme) parancsa, a terepen van-e esélye a menekülőnek arra, hogy érdemi védelmet kapjon, vagy uralkodóak azok a jogi és jogon kívüli technikák, rendelkezések, amelyek alapján vagy kizárják a védelemből, vagy másik ország feladatává teszik a menekült státuszról való döntést és az elismert menekült védelmét.

A 2. fejezet számos érvet azonosít, amelyek a menekültek védelmében használhatóak. Legnagyobb részük identitáspolitikai, ezért diszkurzív helyét illetően kulturális antropológiai, szociológiai és olykor-olykor morálfilozófiai. A lényeg éppen az, hogy a cselekvő (a politikus, az egyén, a társadalom bármilyen kicsiny alegysége, például egy nem kormányzati szervezet) képes legyen arra, hogy a jogi parancs, mint külső kényszer helyett egy interiorizált, belső kényszerre hallgasson, és a jogi parancsot ezen átszűrve lássa. Ebből következik, hogy a jog változtatásakor – egy új menedékjogi törvény tárgyalásakor, egy új kormányrendelet vagy napi gyakorlat bevezetésekor – a jog megítélése ezen a szűrőn keresztül kell hogy bekövetkezzék. Az

első kérdés az, kit, miért is akarunk védeni, s ha erre ismert a válasz, akkor lehet eldönteni, hogy a készülő jogszabály – vagy akár a már alkalmazott – teljesíti-e azokat a követelményeket, amelyeket identitásunk megőrzése, alakítása, vagy a gyakorlati haszonelvű érvek támasztanak. A 2. fejezet tíz ilyen alapvető érvet azonosít.⁵ Az érvek természetétől függ, hogy megalapozásuk a tudomány vagy a társadalmi gyakorlat mely rétegében gyökerezik, az univerzalisztikus liberális morálfilozófiától a kommunikatív és vallási érveken át az utilitárius megfontolásokig.

Nem cél a végső, perdöntő indok fellelése, mert nincs ilyen. A menekült védelme, e védelem követelése az egyén, a (politikai) közösség és az állam döntése, amely az érintett értékválasztásait, identitását és aspirációit tükrözi.

Az értekezés III. része az elméleti fejezetekben felvetetteket teszi ki a gyakorlat próbájának, empirikus anyagon vizsgálja szerepüket. Értelmszerűen nem a szabad költözés lehetséges következményeit, hanem a menekültek védelmében használható érveket. A 3–8. fejezet – immár a jog nyelvén szólva – áttekinti, hogy a politikai és a társadalmi szereplők, beleértve a nemzetközi tényezőket, mivel indokolták a Magyarországra érkezők védelmének és segítségének szükségességét (vagy mit hoztak fel a szűkítő, a felelősséget más államokra hárító kezdeményezés igazolására). A jogalkotói, a jogalkalmazói és a tudományos diskurzus elemzése alkalmat ad a történet, a történelem követésére is. Áttekintem a magyar menekültügy hullámait, a magyar menekültjog történetét az erdélyi menekültek 1980-as évek végi felbukkanásától az Európai Unióhoz csatlakozásig, 2004-ig.

A jog- és eseménytörténeti vizsgálódás célja annak feltárása, vajon Magyarország és a környezetét alkotó Európai Unió eleget tesz-e azoknak a követelményeknek, amelyeknek egy magát demokratikus és liberális, az egyén személyiségét és a jogait tiszteletben tartó, az emberek egyenlő méltóságát morálfilozófiai kiindulópontként elfogadó közösségnek eleget kell tennie?

⁵ Egyetemes emberi mivolt; egy szűkebb közösséghez tartozás, „a történelem mint bank”; helybéli – idegen; gazdag – szegény; demokrata – elnyomó; kölcsönösség (biztosítás a jövőre); politikai haszonelvűség (megfelelni akarás); történelmi felelősség és végül a non-refoulement, mint a nemzeti jog mögötti általános szokásjog. Részletesebben ld. e tézisek III. részében.

Mondhatjuk-e, hogy Magyarország hű az Európai Unióban oly gyakran emlegetett európai hagyományokhoz, vagy éppen ellenkezőleg, a vallott elvek és a gyakorlat között szakadék tátong, az Uniót, intézményeit és tagállamait a kétarcúság (ha nem éppen a képmutatás) jellemzi?

A választ a közelmúlt magyar menekültügyi történeték korszakolásával és a korszakok jellemző vonásainak azonosításával adom meg. Az EU-csatlakozást megelőző jogfejlődést és eseménytörténetet három fő korszakra bontom, amely szakaszok közötti határokat a jog változása és a tényleges menekülés változó mintáinak egymásra vetítése teremti.

Az első korszak két fő összetevője az Erdélyből (és Románia más tartományaiból) menekülők érkezése és a magyar menekültjog megszületése, beleértve a menekültek helyzetére vonatkozó Genfi Egyezményhez való csatlakozást. Ez a késő nyolcvanas évektől 1991-ig tart.

A második korszak a délszláv konfliktus magyarországi lecsapódásának a korszaka, 1991 és 1996 között, az állandósított ideiglenesség, amelyben mind a szerb–horvát, mind a boszniai konfliktus üldözöttei lényegében a formális menekültjogon kívül nyernek oltalmat, akárcsak a nem európai üldözés elől menekülők.

A harmadik korszak az első menedékjogi törvény előkészületeitől az Európai Unióba csatlakozásig, 1996-tól 2004 májusáig tart. Ebben az időszakban Magyarország – a földrajzi korlátozás feloldása következtében is – fokozatosan a globális folyamatok részévé, célpontjává és kisebb mértékben alakítójává válik, miközben az Európai Unióhoz igazodás egyre erősebb kényszere kihat a Menedékjogi törvény háromszori módosítására.

Az összefoglaló IV. rész röviden áttekinti az addig megtett utat, s egyben jelzi, hogy a tagsággal az Európai Unióban a nemzeti jogfejlődés dinamikája megváltozik, a restriktív, komunitárius és a nagyvonalúbb, egyetemes liberális érvek ütköztetése elsősorban nem a hazai színtereken, hanem az Európai Unió döntéshozatali folyamatában történik meg.

A módszertan a kutatás tudományközi jellegének megfelelően többretű. Dominál a normatív (deontologikus) elemzés, de gyakoriak a demográfiában használt idősoros és stock-data elemzések, és természetesen bőven jut hely az elsődleges források hagyományos jogtudományi vizsgálatának, szoros olvasásának, nemzetközi összehasonlításának, valamint a tudományos kommentárokkal összeolvasásának.

A szöveg szituáltsága mégsem annyira pozitivista, olvasói közül a politikai filozófia és a morálfilozófia liberális szárnyához közel állók, valamint a kritikai jogtudomány szemléletével rokonszenvezők – különösen az elméleti részben – több ismerős mintát fognak találni, mint a leíró jogtudomány és pozitívizmus követői.

Tekintettel arra, hogy nagy empirikus anyaggal dolgozom, gyakran a szociológia és a jogtörténet forráselemző eszközeihez nyúlok, magukat a megszólalókat helyezve el a társadalmi-politikai térben.

Az alkalmazott módszertan tehát összetett, amit indokolt, hogy a jog alakulása mellett a menekültügy intézményrendszerének és a menekültekre vonatkozó politikai és tudományos diskurzusnak a leképezése is célja volt, nem is beszélve a kényszervándorlás adatsorainak értelmező bemutatásáról.

III. A tudományos eredmények rövid összefoglalása, azok hasznosítása, illetve a hasznosítás lehetőségei

A) Az eredmények rövid összefoglalása

Az értekezés első érdemi része, az elméleti fejezetekben (2. és 3. fejezet) a magyar szakirodalomban lényegében ismeretlen témák első hazai feldolgozását, s ezen belül a menekültek védelméről szóló részben nemzetközileg is új osztályozási és érvrendszert épít fel.

A szabad vándorlás mellett és ellen szóló érvek a kommunitárius és az univerzális egalitárius (angol nyelvterületen gyakran „kozmpopolita” néven nevezett) álláspontok közötti vita szisztematikus áttekintésével és részletes elemzésével kimutatja, hogy a szabad költözés joga nem ábránd, hanem elképzelhető cél, még akkor is, ha a hidegháború múltán feléledt nacionalizmus szellemének ez ellentmond.

A bizonyítás távolról sem szorítkozik az egyetemes emberi jogi argumentációra, hanem felveszi a komunitáriusok által odavetett kesztyűt, és saját terepükön száll szembe érveikkel.

Kimutatja, hogy az állampolgár – külföldi megkülönböztetése igazságtalan elveken (mert végső soron az erőszakkal szerzett terület birtoklásán és az ahhoz kapcsolódó, vagy a vér előjogára alapított, etnicizáló állampolgárságon) nyugszik, és semmivel sem nemesebb, mint a feudális előjogok voltak.

Bizonyítja, hogy a demokrácia ellenfeleinek többsége a demokrácia szülötte, így a demokráciát a bevándorlóktól féltetni nem indokolt, amit jól illusztrál, hogy az Europol adatai szerint 2010-ben az Európai Unióban ötvenháromszor több szeparatista terrorcselekményt követtek el, mint iszlamistának nevezhető.

A kultúra védelme kapcsán igazolja, hogy ha létezne is általánosan elfogadott kultúra-definíció, akkor sem állíthatnánk a legtöbb államról vagy társadalomról, hogy egykultúrájú, amit éppen a bevándorlók változtatnának meg, mint ahogy rámutat arra is, hogy a kultúra fennmaradása vagy eltűnése nem az államhatárok zártságának vagy nyitottságának függvénye, s végül kétségbe vonja, hogy a kultúra állandósága önmagában vett érték lenne.

A szabad költözéssel járó gazdasági hatások vizsgálata során a létező szakirodalom másodelemzése és értelmezése révén arra a következtetésre jut, hogy a munkaerő szabad vándorlása a világ teljes gazdagságának lényeges növekedéséhez vezetne – mint ahogyan az új tagállamokból érkezők megjelenése az EU 15 „régii” tagállamában a GDP növekedését eredményezte. Kisegítő érvként fejlődéelméleti (morálfilozófiai) indokokat kínál arra, miért szükséges, hogy a világ fejlettebb régiói érdemben hozzájáruljanak a kevésbé fejlettek szegénységének az enyhítéséhez, akár a szabad költözés útján, még akkor is, ha ez rövid távon (néhány évtizeden át) és bizonyos gócpontokban társadalmi feszültségekhez vezethet.

A szabad költözés jogát elemző fejezet nem az államok vagy a határok megszüntetése mellett tör lándzsát, elismeri az állam társadalomszervező szerepét. Elfogadja továbbá a határ és a határon átlépők ellenőrzésének a szükségességét, és

nem vitatja az államok jogát arra, hogy azokat a külföldieket, akiknek a személyes magatartása közvetlen és súlyos veszélyt jelent a tartózkodásuk társadalmára, eltávolítsa, jövőbeni belépésüket megtiltsa, vagy gátat szabjon a bevándorlásnak, ha a bevándorlók nagy száma a befogadó társadalom kulturális vagy szociális, politikai rendszerének a lerombolására irányul. Az esetleges sokkhatás enyhítésére – a szakirodalom alapján – az átmenet konkrét lehetséges fázisait is azonosítja.

Az elméleti rész második fele abból indul ki, hogy a szabad költözés reális célként kitűzhető ugyan, és az EU ötszázmillió polgára már élvezi is, és a világ néhány más övezetének lakosai is készülnek a példa követésére mind Afrikában, mind Latin-Amerikában, mind Ázsiában, de a közeljövőben, globális méretekben nem realitás, ezért a menekültek ahhoz, hogy a védelmet nyújtani képes országba beléphessen, felmentést kell kapnia a belépés és/vagy a tartózkodás általános követelményei alól, el kell fogadtatnia, hogy helyzete kivételes.

A kivétel indokolását szolgálják a menekültek védelme érdekében egy politikai diskurzusban használható érvek. Az értekezés ezeknek az érveknek egy olyan multidiszciplináris rendszerét alkotja meg, amelynek nincs előképe. A gondolatmenet deduktív, a predeterminált célhoz keresi az utakat. A hipotézise az, hogy a menekülteket védő jogi kötelezettség a politikai diskurzusban egyre inkább teherként jelenik meg, amely alól az államok és a társadalom bizonyos csoportjai, véleményvezérei kibújni kívánnának, de ez a helyzet orvosolható azzal, hogy a politikai diskurzusban részt vevő szereplőket arra készítjük, hogy visszatérjenek a jog előtti/mögötti alapokhoz, és szembesüljenek a jogi védelmet megalapozó identitáspolitikai, politikai filozófiai, erkölcsi és egyéb indokokkal, amelyek közül egynek vagy többnek az elfogadása esetén – ha az ellentmondás-mentesség követelményét teljesítik – nem zárkozhatnak el a védelmet igénylő menekült oltalmazásától.

Tíz ilyen érv elemzését tartalmazza a 2. fejezet. Hat identitáspolitikai, amely abból a szociálpszichológiai (társadalomantropológiai) tényből indul ki, hogy a

menekült és a védelemről döntő személy/társadalom/állam érintkezése az utóbbi identitását formálja és/vagy megjeleníti.

Az érvek, sommásan:

1) Az univerzális egalitarista érvelés – akár rawlsi, akár utilitarista, akár a globális szolidaritás formájában – arra vezet, hogy a másik ember üldöztetése iránt nem maradhatunk közömbösek, hanem védenünk kell őt.

2) A valamely szűkebb csoporthoz tartozás, a másoktól elkülönülő identitás megerősítése az adott csoporthoz tartozó menekültek védelme révén. Ennek kontextusában a fejezet kritikusan áttekinti a nacionalizmus-elméleteket, amelyek megerősítik vagy éppen kétségbe vonják a „nemzet” esszencialista létét, de elfogadja, hogy a (valóságos vagy képzelt) nemzethez tartozó menekültek befogadása releváns érv lehet. A szűkebb közösséghez tartozás mint védelmi alap (és a saját identitás megerősítésének eszközeként) a keresztény és a muszlim tanításokat is – röviden – bemutatja.

3) Az identitásteremtés azonosságon alapuló harmadik iránya az, amidőn a védelmet nyújtó közösség saját elődeivel kapcsolódik össze a védelem nyújtása révén, mert azt azért nyújtja, mivel saját elődeinek korábban menekülnie kellett, s most ezt viszonzza. „A történelem bankjából” az elődök történelmi (bizalmi) hitelt vettek fel, amit a jelenben élők más nemzetek menekülőinek oltalmazása révén törlesztnek.

Ez a három érv a közös identitásból vezeti le a védelmi kötelezettséget. A menekült védelme a védelmező entitás önazonosságát és énképét (történelmi öntudatát) szolgálja. A következő három érv az identitást a szembeállítás révén képezi.

4) A lokális és az idegen szembeállítása. A befogadással a befogadó megerősíti a saját helyben gyökerező, vendéglátó mivoltát, jogcímét a területhez.

5) A gazdag – szegény oppozíció: aki másnak védelmet nyújt, aki a menekülttel házát, termését, erőforrásait megosztja, az gazdag, függetlenül attól,

piaci értelemben mekkora értékről van szó. Az oltalmat nyújtó énképe, önbecsülése formálódik a védelem kiterjesztése által.

6) Demokrata – elnyomó ellentét. A Genfi Egyezmény megszületését James Hathaway és mások is azzal magyarázzák, hogy a demokratikus Nyugat akarta fölényét az elnyomó Kelettel szemben érvényesíteni a „lábukkal szavazók”-nak nyújtott menedékjog révén. Az érv helytálló, s ma is igazolt, hogy a magukat a jog uralma alatt állónak tekintő államok a menekültek befogadását azzal indokolják, hogy ez a demokratikus hagyományból fakadó parancs.

A további négy érv nem ilyen közvetlenül identitáspolitikai.

7) A kölcsönösség (reciprocitás) haszonelvű (utilitárius) érve arra támaszkodik, hogy a ma menekültje a holnap menekültjének oltalmazójává válhat, ezért érdemes a jelenben védelmet nyújtani, mintegy biztosítási kötvényt állítván ki a jövőben üldöztetés esetére. Van Heuven Goedhart, az ENSZ menekültügyi főbiztosa már 1953-ban kijelentette, hogy „aki szemügyre veszi a menekültek problémáját, az nem jelentheti ki realistán, hogy »itt ez nem történhet meg«”.

8) A politikai haszonelvű érv a menekültek védelmét valamely egyéb politikai cél érdekében szorgalmazza, például azért, hogy az adott politikai közösség (állam) ennek révén bebocsáttatást nyerjen az Európai Unióba.

9) A történelmi felelősség érve szerint a védelem azért nyújtandó, mert a védelmező korábbi (vagy jelenbeni) tettei váltják ki a menekülést, amint az az Egyesült Államok és (Dél)-Vietnam esetében megfigyelhető volt.

10) A non-refoulement elve. A visszaküldés tilalma már a joghoz tartozik, mégis a tételes jog előtti általános szokásjogi parancsként közvetlenül határos a nem jogi világgal, s mint ilyen, mind tágabb, mind szűkebb értelmében a jog világába belépő társadalmakat (az új államokat) automatikusan, jogi kötelezettségvállalás hiányában is kötelezi. A non-refoulement elvét tárgyaló – hagyományos nemzetközi jogi – elemzés állást foglal az elmúlt néhány év legfontosabb nemzetközi vitáiban (refoulement a tengeren, az elv szokásjogi jellege).

A magyar menekültügy és menekültjog fejlődését a rendszerváltozástól az Európai Unióig feldolgozó III. rész több újdonságot hoz a magyar jogi (és politikatudományi, valamint jelenkor-történeti) szakirodalomba.

A magyar jogfejlődés a jogszabályok elfogadására vezető parlamenti viták feldolgozása, valamint az elsődleges források (jogszabálytervezetek, vezető tisztségviselők nyilatkozatai) elemzése alapján kimutatja, hogy a magyar politikai elit, különösen a konzervatív oldal a menekültvédelem komunitárius érveire fogékony, a menekültek védelmét nemzetpolitikai eszköznek látja, s úgy véli, a szomszédos országokból menekülő magyar nemzetiségűek kitüntetett bánásmódban részesítése megengedett, míg a nem európai menekülők előli elzárkózás és a tőlük való félelem indokolt.

A baloldali és a liberális politikai tényezők megosztottak. Az MSZP-nek kapóra jön, hogy a szocializmusból örökölt gyanakvást az „idegenekkel” szemben résmentesen átcsúszthatja az Európai Unió tagállamaiban a kilencvenes években dominánssá váló szekuritizáló diskurzus keretei közé, meghonosítva egy sor, a menekülők érdekei ellen ható intézményt (például a biztonságos ország kategóriájának Alkotmányba iktatásával). E téren az értekezés kapcsolódást mutat ki a konzervatív oldallal, amely ugyancsak hajlik a biztonsági kontinuum tételezésére, azaz a bűnözés – illegális migráció – menekülés tengely folyamatosként és összefüggőként bemutatására.

Az Országgyűlésbe bekerült liberális erők, azok, amelyek az egyén méltóságát és emberi jogainak teljességét az állam érdekei elé helyezik, és nem állnak készen arra, hogy az állam érdekeire hivatkozva ezeket a feltétlenül szükséges mértéken felül csorbítsák, elsősorban a menekülők és a menekültek védelmét szolgáló rendelkezések beiktatását – például az őrizet idejének kurtítását, a földrajzi korlátozás eltörlését – szorgalmazzák, gyakran az univerzális egalitarista, olykor a történelmi azonosulás („a történelem bankja”) érvét használva. Őket támogatják a szocialisták közül azok, akik az univerzális egalitarizmus (az egyetemes emberi jogok) alapjáról szorgalmazzák a menekültek – földrajzi korlátokat nem ismerő védelmét.

A III. rész eredményei közé tartozik, hogy a magyar szakirodalomban elsőként korszakolja – a fentebb leírt módon – az 1987 és 2004 közötti történelmet, alaposan elemzi ennek a korszaknak a vándorlási statisztikáit és a vándormozgások összefüggését a szabályozás változásaival.

Valamennyi elfogadott menedékjogi törvény (törvényerejű rendelet) értékelő bírálatát adja az elméleti részben megfogalmazott szempontok szerint, azaz az elemzés arra összpontosít, hogy a jogszabályok (és módosításaik) több vagy kevesebb védelmet eredményeznek a menekült és a menekült státuszért folyamodó szempontjából. A törvényeket kontextusukkal, azaz az elfogadásukoz vezető vitákkal és a megváltoztatásuk mellett felhozott érvekkel együtt boncolja, egyesítve a jogit a jogpolitikaival és a morálfilozófiaival.

Ennek során különösen nagy figyelmet szentel a jogot alakító hazai és külföldi tényezőknek, lényegében konstruktivista és institucionalista megközelítést fogad el, nem riadva vissza a kritikai diskurzuselemzéstől sem.

Az elemzés kimutatja, hogy a verbális szinten az EU-hoz igazodásként (jogharmonizációként) bemutatott jogszabály-változtatások valójában gyakran az Európai Unió *acquis*-jától teljesen független, az intézményi akaratból fakadó célokat követték.

Az intézményi akarat pedig – különösen a Romániából, főleg Erdélyből érkező menekülők befogadását követően – restriktív. A délszláv konfliktus elől menekülők esetében gyakorlatilag még nagyvonalú – mert feltétlen védelmet kínál –, de jogilag már nem adja meg a Genfi Egyezményben előírt kedvezményeket. Ezt követően pedig a menekültelhárítás legváltozatosabb eszközeit veti be.

Az értekezés rávilágít arra is, hogy a szabályok és az országgyűlési viták szoros olvasására és kritikai feldolgozására azért is szükség volt, mert magyar migrációs politika nem volt s ma sincs, tehát a menekültek védelmére vagy elutasítására (más államba küldésére) vonatkozó, a társadalmi akaratot tükröző reprezentatív dokumentum (országgyűlési határozat, migrációs kormányprogram, társadalmi szervezetek közös állásfoglalása) nincs, és a magyar jogi szakirodalom is – néhány

tiszteletre méltó kivételtől eltekintve – adós (volt) a teljes időszak kritikai feldolgozásával és konzisztens jogpolitikai javaslatok megtételével.

B) A hasznosítás lehetőségei

A tudomány elsősorban tudományt szül. A jelen értekezés további vizsgálatok kiindulópontja lehet. A hazai tudományos diskurzus lényegében nem foglalkozott az elméleti részben felvetett kérdésekkel, és nincs előképe a magyar menekültügy és menekültjog teljes két és fél évtizedet átfogó elemzésének sem. Éppen ezért a két elméleti fejezet éppen úgy, mint a magyar történetet (történelmet) feldolgozó 6–8. fejezetek további kutatások kiindulópontjává válhatnak mind a jogtudományban, mind a demográfiában, mind az alkalmazott etikában.

A menekültek védelmében használható tíz érv segítségével elemezhetővé válik az európai unióbeli jogfejlődés, tehát kézenfekvően adódik az igény immár az EU jogának (és annak kontextusban az elmúlt hét év magyar jogfejlődésének) az elemzésére, amely hozzájárulhat a tagállam – EU kölcsönhatás dinamikájának jobb megértéséhez.

Természetesen gyakorlati hasznai is lesznek az értekezésnek. Egyfelől a menekültpolitika formálói, a politikai szereplők és a nem kormányzati szféra tagjai is artikuláltabb vitákat folytathatnak a menedékjogi törvény és végrehajtási rendeleteinek jövőbeni módosításai során.

Másfelől az Európai Unió munkájában részt vevő magyar delegáció a közös európai menekültügyi rendszer második fázisának kidolgozása során, az *acquis* újraalkotásánál, vagy a reguláris migráció tárgyában elfogadandó másodlagos jogtervezeteinek értékelésekor támaszkodni tud a különböző szabályozási sémáknak ebben az értekezésben azonosított hatásaira.

Végül e sorok szerzője, mint a hazai menekültjogi oktatás egyik szereplője reméli, hogy az 1–2. és a 6–8. fejezet a társadalomtudományok legkülönbözőbb oktatási fórumain hasznosítható lesz a jog- és a politikatudománytól kezdve a szociálismunkás-képzésen át egészen a morálfilozófiai és a globalizmussal foglalkozó tanulmányokig.

IV. A munka – szélesebb értelemben vett – témaköréből készült publikációk jegyzéke

Nagy Boldizsár (1989): Menekültek – menekülők. *Külpolitika*, XVI. évf./1989/4. sz. 114–142. old.

Nagy Boldizsár (1989): A jog barlangjai. *Esély*, 1989, 2. sz. 72–76. old.

Nagy, Boldizsár (1991): „Before or After the Wave Thoughts about the Adequacy of the Hungarian Refugee Law”. *International Journal of Refugee Law, Special Issue*, Vol. 3, No. 3., pp. 529–539.

Nagy, Boldizsár (1992): Asylum seekers and refugees: Hungarian dilemmas. *Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae* 1-2/1992 27–47. p

Nagy, Boldizsár (1992): Threats and Prospects in Europe: What's Ahead? (A Central European View) *AWR Bulletin*, 4/1992. 169–173. old.

Nagy Boldizsár (1993): Menekültek – menekülők (Magyarországi dilemmák) *Acta Humana*, No. 10, (1993), 31–55. old.

Nagy Boldizsár (1993): The refugee situation in Hungary: Where now? *Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae* 3-4 sz. pp 193–210. megjelent továbbá: *AWR Bulletin*, 3/1994, 125–139. p

Nagy Boldizsár (1993): Menedék és remény – Magyarország helye a nemzetközi vándorlásban. Asylum and hope. The new role of Hungary in international migration. In: *Honvágók*, Pelikán Kiadó, 1993, 98–109. old. Megjelent továbbá: In: *Jönnek? Mennek? Maradnak?* [Az] MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport évkönyve. [3. köt.] 1993. Szerk.: Sík Endre – Tóth Judit. Bp. Neotipp Ny. 1994. 119–129.

Nagy, Boldizsár (1994): The Hungarian Refugee Law In: *Refugees in Hungary*, Ed. H. Adelman; E. Sík; G. Tessényi. York Lanes Publishers, Toronto, 1994, 49–64. p

Nagy Boldizsár (1995): Changing Trends, Enduring Questions Regarding Refugee Law in Central Europe. In: Pogány, István (ed.): *Human Rights in Eastern Europe*. Edward Elgar Ltd., Aldershot, pp. 185–215.

Nagy Boldizsár (1996): Lehetséges-e belső határok nélküli Európai Unió közép- és kelet-európai államokkal való kibővülés után? In: *Táborlakók, diaszpórák, politikák*. [Az] MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció

Kutatócsoport évkönyve. [5. köt.] 1995. Szerk.: Sík Endre – Tóth Judit. Bp. Sík K. 1996. 250, [2] p. 180–194. p

Nagy Boldizsár – Kende Tamás (1997): Köldökszinór vagy pányva: Jogi kötelek az állampolgár (jogi személy) és állama között. In: *És mi lesz, ha nem lesz? Tanulmányok az államról a 20. század végén*. Szerk.: Gombár Csaba, Hankiss Elemér, Lengyel László, Budapest, Korridor Kötetek, 1997. 175–203. p. Megjelent továbbá: *2000* [folyóirat] 9/1997, 8–17. p

Nagy Boldizsár (1997): The Acquis of the European Union Concerning Refugees and the Law of the Associated States. In: *3rd International Symposium on the Protection of Refugees in Central Europe, Report and Proceedings Geneva*, UNHCR, European Series, Volume 3, No. 2., 1997, pp 51–81. Megjelent továbbá: In: *From improvisation toward awareness? Contemporary migration politics in Hungary*. Yearbook of the Research Group on International Migration, the Institute for Political Science of the Hungarian Academy of Sciences. 1997. Ed. Sik Endre; Tóth Judit; Fullerton, Maryellen. Bp. Sík K. 1997. 102–127.

Nagy Boldizsár (1997): Migration between the European Union and Hungary and the Regulating Law: A Case Study. *European Public Law* 3/1997 363–387. p

Nagy Boldizsár (1997): Can the Hungarian migration policy be moral? In: *From improvisation toward awareness? Contemporary migration politics in Hungary*. Yearbook of the Research Group on International Migration, the Institute for Political Science of the Hungarian Academy of Sciences. 1997. Ed. Sik Endre; Tóth Judit; Fullerton, Maryellen. Bp. Sík K. 1997. 157–164.

Nagy Boldizsár (1997): Magyarország az Európai Unió peremén: uniós jog és nemzetközi együttműködés a migráció területén. *Acta Humana*. Emberi jogi közlemények 27. sz. 1997. 9–26.

Nagy Boldizsár (1997): Lehet-e morális a migrációs politika? *Liget*, 2/1997. 3–11. p

Nagy Boldizsár (1997): Migráció: előnyök és hátrányok. *Európai Tükör* 2/1997. 57–62. p

Nagy Boldizsár (1999): A schengeni rendszer és Magyarország: Az út Amszterdamig és tovább. *Acta Humana*, 37–38. sz. 1999, 24–56. p. Megjelent továbbá: In: *Az Európai Unió Évkönyve 1999–2000*, Szerk.: Forgács Imre, Inotai András, Wéber Attila. Budapest, DHV-Osiris, 2000, 113–148. p

Nagy Boldizsár (2000): Turn Back to Look Ahead? Central European Observations on the Future of Regimes Affecting Refugees. In: *Human Rights and*

Forced Displacement. Ed. Anne F Bayefsky, Joan Fitzpatrick. The Hague, Boston, London, Martinus Nijhoff, 2000, 245–261. p

Nagy Boldizsár (2001): Rodostótól Torontóig. Beszéd a menekülésről. *Élet és Irodalom*, 2001. február 9.

Nagy Boldizsár (2001): Utoléri-e a magyar Akhilleusz az unió teknősbékáját? Megfigyelések a menekültügyi jogharmonizáció körében. *Magyar Jog*, Vol 48/4, 213–220. old.

Nagy Boldizsár (2002): Hungary and the Forced Migration An overview. In: Byrne, Rosemary; Gregor Noll and Jens Vedsted-Hansen (eds) *New Asylum Countries? Migration Control and Refugee Protection in an Enlarged European Union*. Kluwer Law International, The Hague 138–199. old.

Nagy Boldizsár (2002): Is there a need for subsidiary protection in Europe? A view from a candidate country. In: *Subsidiary protection of refugees in the European Union: Complementing the Geneva Convention?* Bruylant, Brussels, 2002, 95–117. old.

Nagy Boldizsár (2003): A szuverén határai. *Fundamentum* 2. szám, 38–48. old.

The Refugee Law Reader Cases, Documents and Materials (2004) (Co-edited and comments written with Rosemary Byrne /editor in-chief/, Jean-Claude Forget, Maryellen Fullerton, Elspeth Guild, Jens Vedsted-Hansen, Eugen Osmochescu and Steve Peers), Budapest–Dublin, approx 10 000 pages

Nagy Boldizsár (2004): Ki a szuverén? In: *És mi lesz az alkotmánnyal?* (Majtényi László – Miklósi Gábor, szerk.) Eötvös Károly Intézet, Budapest, 98–126. old.

Nagy Boldizsár (2004): Kizárás vagy befogadás? A menekültekre és a migránsokra vonatkozó szabályozás az Európai Unióban. *Café Babel* 47–48. szám, 2004, 83–92. old.

Nagy, Boldizsár (2005): Country report: Hungary. In: *Study on Refugee Status in EU Member States and Return policies Final Report*, Strasbourg, European Parliament.[2005] 431–474.

Nagy Boldizsár (2005): A szabadság, a biztonság és a jog térsége az Európai Unióban. In: *Bevezetés az Európai Unió politikáiba* Szerk.: Kende Tamás – Szűcs Tamás. Budapest, KJK Kerszöv [2005] 775–851. old.

Nagy, Boldizsár (2006): The frontiers of the Sovereign. In: Human Rights and Refugees, Internally Displaced Persons and Migrant Workers Essays in Memory of Joan Fitzpatrick and Arthur Helton; Anne F. Bayefsky (ed.), Leiden, Martinus Nijhoff, [2006] 91–122. p

Nagy, Boldizsár (2006): Enlargement and the free movement of persons. In: *L'avenir de la libre circulation des personnes dans l'U.E. The Future of Free Movement of Persons in the EU*. Sous la direction de / under the supervision of Jean-Yves Carlier & Elspeth Guild Bruxelles, Bruylant [2006] 127–158.

Nagy Boldizsár (2007): A menekülő EU polgár. In: Törzsök Erika; Paskó Ildi; Zolnay János (szerk.): Cigánynak lenni Magyarországon. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, 2007, 53–61. old.

Nagy Boldizsár (2007): A szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésének a térsége: a bel- és igazságügyi együttműködés és a harmadik pillér változatai. In: Kende Tamás; Szűcs Tamás; Jeney Petra (szerk.): Európai Közjog és Politika, Complex, Budapest, 2007, 272–286. old.

Nagy Boldizsár (2007): (With the contribution of Júlia Mink) Hungarian national report on the implementation of Council Directive 2004/83/EC of 29 April 2004 on minimum standards for the qualification and status of third country nationals or stateless persons as refugees or as persons who otherwise need international protection and the content of the protection granted. Budapest, 100. old. Report for the European Commission

Nagy Boldizsár (2007): (with Judit Tóth): Hungarian National Report. In: Kees Gronendijk; Roel Fernhout; Dominique van Dam; Ricky Van Oers; Tineke Strik: The family Reunification Directive in the EU Member States, CMR, Nijmegen, 2007

Nagy Boldizsár (2007): Hungarian national report on the implementation of Council Directive 2003/9/EC of 27 January 2003 laying down minimum standards for the reception of asylum seekers Budapest, 46. old. Report for the European Commission

The Refugee Law Reader. Cases, Documents and Materials. (2008) Author and editor with Ekuru Aukot, Bhupinder Chimni, Rosemary Byrne, François Crépepeau, Maryellen Fullerton, Madeline Garlick, Elspeth Guild, Lyra Jakuvleciene, Luis Peral, Jens Vedsted-Hansen. Budapest – Dublin, 5. edition. www.refugeelawreader.org and Budapest, Hungarian Helsinki Committee, [2008] (internet version 10 000 pages) és [2008] (printed summary) 202. p

Nagy Boldizsár (2009): A szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésének a térsége az Európai Unióban. In: Kende Tamás, Szűcs Tamás (szerk.): Bevezetés az Európai Unió politikáiba. Complex, Budapest, 2009, 769–829. old.

Хрестоматия по праву беженцев: Решения, документы, материалы (2010) 1-е издание – Будапешт – Дублин – 2008 (2010) Главный Редактор: Розмари Бёрн (Rosemary Byrne) Редакционная Коллегия: Экуру Аукот (Ekuru Aukot) Бупиндер Чимнай (Bhupinder Chimni) Француз Крепо (François Crépeau) Мэриэллен Фуллертон (Maryellen Fullerton) Мэдэлайн Гарлик (Madeline Garlick) Элспет Гилд (Elspeth Guild) Лира Якулявичене (Lyra Jakulevičienė) Болдижар Нодь (Boldizsár Nagy) Луис Перал (Luis Peral) Йенс Ведстед-Хансен (Jens Vedsted-Hansen). Публикация Венгерского Хельсинкского комитета, Будапешт 196 ст.

Nagy, Boldizsár (2011): From the national border to the national eleven A (partial and partisan) appraisal of the state system's performance since the end of the Cold War in: Crawford, James – Nouwen, Sarah (eds.) *Select Proceedings of the European Society of International Law*, Volume 3, 2010, Hart Publishing, Oxford, 2011 Megjelenés alatt

Nagy Boldizsár (2011): Nyitott határok vagy kivételek? Érvek a szabad vándorlás mellett és a menekültek védelmében. In: Kardos Gábor – Kajtár Gábor (szerk.): *Nemzetközi jog és európai jog: új metszéspontok Ünnepi tanulmányok Valki László 70. születésnapjára*, Saxum, Budapest

The Refugee Law Reader. Cases, Documents and Materials. Author and editor with Ekuru Aukot, Bhupinder Chimni, Rosemary Byrne, François Crépeau, Maryellen Fullerton, Madeline Garlick, Elspeth Guild, Lyra Jakulevičiene, Luis Peral, Jens Vedsted-Hansen. Budapest – New York, 6. edition. www.refugeelawreader.org and Budapest, Hungarian Helsinki Committee

Nagy Boldizsár – Jeney Petra (2011): A szabadság, a biztonság és jog térsége az Európai Unióban. In: Kende Tamás – Szűcs Tamás (szerk.): *Bevezetés az Európai Unió politikáiba*. Budapest, Complex Könyvkiadó, 2011, 637–730. old.